

Overgenomen uit: *Begijnhofkrant* 26 (2009) 2- 4

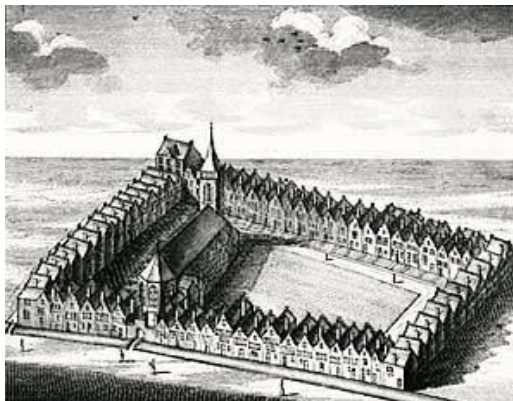
Begijnhoven in Nederland: Het begijnhof van Amsterdam Guido Theunissen

In tegenstelling tot Vlaanderen, waar nog 26 begijnhoven in min of meer goede staat verkeren, zijn er in Nederland slechts weinig sporen van terug te vinden. Van de ooit talrijke Nederlandse begijnhoven blijven er jammer genoeg nog maar twee over. Het begijnhof van Amsterdam is nog altijd een toeristische trekpleister en rustplaats in de binnenstad, terwijl het tweede begijnhof zich in Breda bevindt. In Haarlem is de kerk van het voormalige begijnhof nog bewaard gebleven als de Waalse kerk. Van het “bagijnhof” in Delft zijn nog slechts het toegangspoortje en een handvol geveltjes authentiek. In Leiden waren er niet minder dan vier begijnhoven, maar enkel een deel van de gebouwen van het Falybagijnhof op het Rapenburg bestaat nog. En aan het begijnhof in Utrecht herinneren nog alleen enkele straatnamen, met name de Korte Begijnenstraat, Wijde Begijnenstraat en Wijde Begijnhof. In dit artikel gaan we dieper in op de rijke geschiedenis van het begijnhof van Amsterdam, waar al meer dan zes eeuwen uitsluitend vrouwen leven en dat zeker een bezoek waard is.

Vroegste sporen

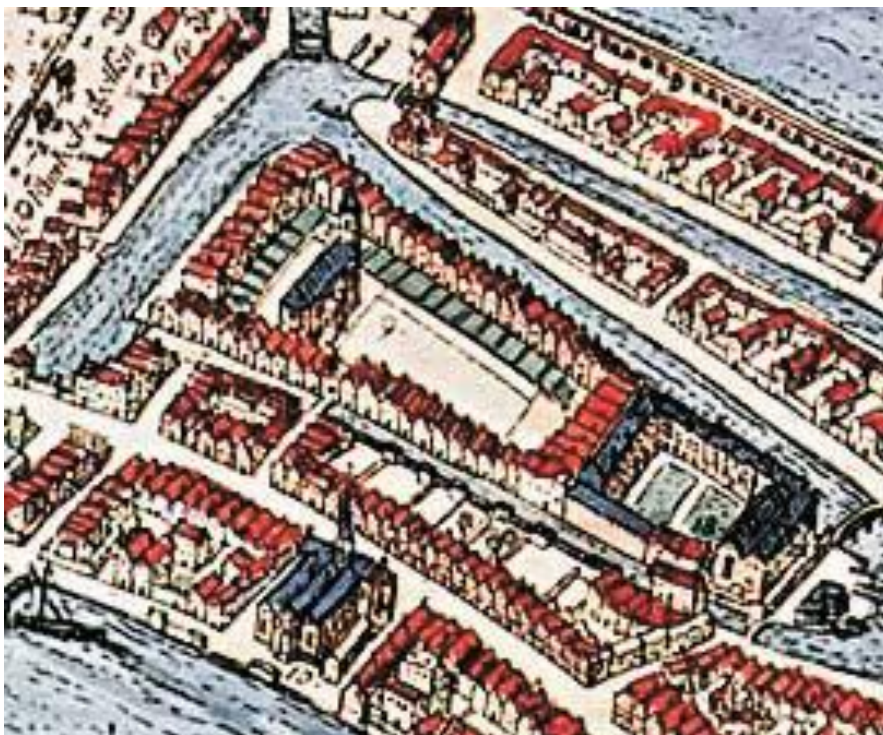
De precieze stichtingsdatum van het begijnhof te Amsterdam staat niet vast. De eerste keer dat er naar verwezen wordt, is in 1307 in de Baljuwrekeningen van Amstelland, waarin melding gemaakt wordt van “begijnen”. In 1346 wordt in een document gesproken van een “beghynhuys”, dat op 31 juli 1346 op Sint-Petrusavond door Coppe van der Lane aan de begijnen werd afgestaan. Op 7 augustus 1393 bekrachtigt Albrecht van Beyeren de statuten van het hof door middel van een brief. Daarin neemt hij de begijnen in bescherming en formuleert hij een aantal regels waaraan zij die op het hof wonen, zich dienen te houden. Hij bepaalt ook dat men pas als begijn kan worden ontvangen, als men minstens 18 maanden op het hof woont.

Het begijnhof van Amsterdam in de 14de eeuw

Tot het jaar 1417 strekte het begijnhof zich niet verder zuidwaarts uit dan tot aan de tegenwoordige Begijnensteeg. Tot aan het Spui was alles moeras, door de begijnen tot een vaste bodem gemaakt door het storten van puin en vuilnis, aangevuld met zand. In 1417 werd het hof uitgebreid met een strook langs het Spui en werden vele huisjes bijgebouwd. In het Stedelijk Groot Memoriaal wordt het begijnhof in een akte, gedateerd 15 april 1417, genoemd en kregen de “jonkvrouwen” een groot stuk grond ten zuiden van het hof erbij: vanaf het oude begijnhof tot aan de brug bij de Rozenboomsteeg en vanaf deze brug tot aan de Nieuwezijds Voorburgwal. De stad verplichtte zich ertoe de grote ruimte van het tegenwoordige Spui voor eeuwig onbebouwd te laten. Deze akte van 1417 is tot op heden, mede door het adequaat optreden in vroeger jaren van de begijnen en hun vertegenwoordigers, nagenoeg stiप्त nageleefd.

In 1421 en 1452 werd een groot deel van het hof met de kapel verwoest bij de grote stadsbranden. De begijnen zaten evenwel niet bij de pakken neer en kerk en hof werden opnieuw opgebouwd, maar nu werden vele huizen in steen opgetrokken.

In 1511 werd het begijnhof vergroot met een strook langs de tegenwoordige Nieuwezijds Voorburgwal, die in die dagen nog niet gedempt en veel breder was, zodat zij de huizen tot aan het water konden uitbouwen.

Begraven op het hof

Reeds in 1397 beschikten de begijnen over een kleine, aan Maria gewijde kapel. Na de vergroting van het hof werd op 17 oktober 1419 een nieuwe kapel, met daarin een begraafplaats, opgedragen aan de Heilige Maagd Maria, Joannes de Evangelist en de apostel Mattheus, plechtig geconsacreerd door Matthias, titulair bisschop van Biduane (een stadje aan de Adriatische Zee), in zijn hoedanigheid van vicaris-generaal van bisschop Frederik III van Utrecht. Tijdens de stadsbranden op 23 april 1421 en 25 mei 1452 liep de kapel veel schade op. Na het herstel werd ze toegewijd aan Maria, Sint-Ursula en Joannes. Al deze vernieuwingen en verbouwingen werden door de begijnen zelf bekostigd.

De begijnen werden in de kerk begraven, iets wat in die tijd heel gebruikelijk was. Maar er is één bekende uitzondering: meesteres Cornelia Arents. Omdat de kapel in haar tijd protestant geworden was, wilde ze niet in de “ontheiligde” kapel begraven worden, maar in het “breje kerkpad bij de geut”. Volgens de legende werd zij na haar dood op 14 oktober 1654 toch in de kapel begraven,

maar lag haar kist de volgende dag in de goot naast de kapel en dat herhaalde zich nog tweemaal. Volgens een andere variant van de legende kon haar ziel geen rust vinden en zwierf zij 's nachts over het hof, totdat zij alsnog op 2 mei 1655 tegen de buitenzijde van de kerkmuur werd (her)begraven. Haar stenen grafzerk wordt nog steeds op 2 mei met bloemen versierd.

Cornelia Arents werd in 1655 tegen de buitenzijde van de kerkmuur (her)begraven.

Protestantse hervorming

Tot 1578 was Amsterdam een overwegend rooms-katholieke stad, met twee grote parochiekerken, zes kapellen en vele kloosters. De verering van het Sacrament van het Mirakel bracht jaarlijks een levendige jaarmarkt met zich, waarbij duizenden pelgrims naar de stad kwamen en voor een bloeiende economie zorgden.

In Amsterdam verzetten de protestantse hervormers zich in die tijd vooral tegen de “afgoderij” van de hostie en de “roomse opvatting” van de Heilige Mis. De prinsgezinde calvinisten wonnen het tenslotte en op 26 mei 1578 deed de Alteratie het tij keren. In een onbloedige revolutie namen de protestanten de macht in Amsterdam van de katholieken over en werden de katholieke magistraten afgezet. Bovendien werd het de katholieken verboden om openlijk hun geloof te belijden, wat concreet betekende dat alle eigendommen van de katholieke kerken en kloosters door de overheid in beslag werden genomen.

De ijver van de predikanten om ieder huis dat voor “Paepsche afgoderij” gebruikt werd, te melden bij de overheid, was groot. Maar de overheid maakte slechts in beperkte mate gebruik van geweld en strengheid. Ook de begijnen moesten hun kerk op het hof afstaan. Deze kerk werd aan de Engelsen gegeven en heet sindsdien de “Engelse kerk”. Maar de katholieken richtten “huiskerken” op om toch hun geloof te kunnen belijden. De naam “schuilkerken” ontstond pas in de 19de eeuw.

De begijnen moesten hun kerk op het hof afstaan onder druk van de protestantse hervorming. Deze kerk werd aan de Engelsen gegeven en heet sindsdien de “Engelse kerk”.

Nadat de begijnen hun kerk hadden moeten afstaan, kerkten zij in de sacristie van de kerk. Nadat ook deze sacristie ontnomen werd, kerkten zij afwisselend in een van de huisjes op het hof. De eerste initiatieven voor de bouw van de huidige Begijnhofkapel werden al in 1665 genomen door samenvoeging van twee huizen, daartoe aangekocht op initiatief van pastoor Van der Mye (1665-1700). Zijn neefje legde de eerste steen op 2 juli 1671. Het stadsbestuur keurde de plannen voor de bouw goed op voorwaarde dat van buitenaf niet te zien was dat er een kerk stond. Het gebouw is ontworpen door de Amsterdamse katholieke bouwmeester Philips Vingboons (1607-1678). Deze kapel op het begijnhof werd opgedragen aan Joannes de Evangelist en Sint-Ursula. In haar huidige vorm heeft de kapel een tweedelige galerij, die op zes houten kolommen rust. De voorgevel met spitsboogvensters en glas-in-loodramen dateert pas uit de 19de eeuw. Ten tijde van de opening van de kapel in 1682 woonden er 150 begijnen en 12 weduwen en alleenstaande vrouwen op het hof.

De Begijnhofkapel in 1792

Moderne evolutie

In de eeuwen daarna vonden vele bouwkundige ingrepen plaats op het hof. In de 17de en 18de eeuw werden de meeste gevels van huizen vervangen, maar achttien huizen hebben nog een gotisch houtskelet. Ook werden volledige huizen afgebroken en opnieuw gebouwd, zoals het poortgebouw naar het Spui (1907) en de pastorie (1915). Bij de restauratie van het begijnhof (1984-1987) werd het hof gerenoveerd en werden woningen vergroot.

Ook de bewoonsters veranderden. Op 23 mei 1971 overleed de laatste begijn, zuster Antonia, in de leeftijd van 84 jaar. Sindsdien is het hof geen “begijnhof” meer in de letterlijke zin van het woord. De kapel onderging de vorige eeuwen ook vele wijzigingen. Aan de rechterkant werd een groot stuk erbij betrokken en links kwam een zijkapel voor de begijnen. De voorgevel werd vernieuwd en er werd een toegangsportaal geplaatst. Ook inwendig onderging de kapel vele wijzigingen, die varieerden van schilderijen, lampen, tabernakel en beelden tot ramen.

De Begijnhofkapel in haar huidige staat

Het hof heeft twee bleekvelden, waar de was te bleken werd gelegd, met de Begijnhofkapel er tussenin. Het oude, in 1907 gerestaureerde poortje aan de Begijnensloot dateert uit 1574 en heeft een steen waarop Sint-Ursula is afgebeeld, de patrones van de Amsterdamse begijnen. Het poortje aan de zijde van het Spui, van ongeveer 1725, maakte in de 19de eeuw plaats voor het poortgebouw dat er nu staat. Het begijnhof bevat een groot aantal gevelstenen, waarvan de meeste een duidelijk rooms-katholiek karakter hebben

“Het Houten Huys”, Begijnhof 34: een van de Twee houten huizen die Amsterdam nu nog heeft, Is gebouwd tussen 1450 en 1500. Het heeft een overkraagde voorgevel en een gotisch houtskelet. De oorspronkelijke ingang is vaag zichtbaar. Het is de plek boven de huidige deur, net op de plaats van het “ontbrekende” raam.

Het oude, in 1907 gerestaureerde poortje aan de Begijnensloot dateert uit 1574.

Unieke plek

Het begijnhof was de enige katholieke instelling die na de Alteratie van 1578 bleef bestaan. De overige katholieke kerken en instellingen werden, zoals gezegd, met geweld gedwongen over te gaan naar het protestantse geloof. De begijnhofhuizen waren echter particuliere eigendom van de begijntjes en konden dus niet worden onteigend. Wel moest de katholieke kapel aan de Engelse presbyterianen (hervormd protestanten) worden afgestaan, onder dwang van de protestantse overheden. Sindsdien wordt dit kerkje de Engelse kerk genoemd. Tegenover de ingang van de kapel werden in 1671 door architect Philips Vingboons twee woonhuizen omgebouwd tot een rooms-katholieke schuilkerk: de H.H. Johannes en Ursulakerk, genoemd naar de twee beschermheiligen van het begijnhof. Nadat de Kapel ter Heilige Stede in 1908 was afgebroken, werd deze kerk officieel de mirakelkerk.

De katholieke kapel, die onder dwang van de protestantse overheden in 1607 aan de Engelse presbyterianen moest worden afgestaan, heet nu de Engelse kerk. De kerk is in 1650 vergroot met een zuidelijke zijbeuk.

Op het begijnhof wonen nu nog steeds alleenstaande katholieke vrouwen of weduwen vanaf de leeftijd van dertig jaar. De Stichting - Begijnhof verhuurt de appartementen. Het begijnhof telde tot aan de renovatie in 1979 140 woningen, waarvan circa 110 eenkamer- en circa 25 tweekamerwoningen, bewoond door een gelijk aantal bewoonsters. Na de renovatie zijn er alleen nog twee- en driekamerwoningen. Het aantal bewoonsters is sindsdien constant gebleven, namelijk 105. Het begijnhof is een van de oudste Amsterdamse grachtentuinen die de stad nog rijk is en heeft doorheen de eeuwen zijn authenticiteit grotendeels bewaard.

Guido Theunissen

De complete geschiedenis van het Amsterdamse begijnhof is te lezen in:
Van 'Der Beghinenlande' tot Begijnhof te Amsterdam.

De geschiedenis van het begijnhof van 1307 tot heden door

Ger van Dijk, Amsterdam, 2004,
ISBN 978-90-8034-054-5

Meer informatie is ook te vinden op de website:

www.begijnhofamsterdam.nl.

